

ANTUN GUSTAV MATOŠ PREMA JANKU POLIĆU KAMOVU
JE LI MATOŠ DOISTA ISPRAVNO OCIJENIO KAMOVA?

Rosalba Asino

Dakako, (...) – moći će se žalobno i porugljivo nasmiješiti vrhu mojih pjesama i knjiga; ja znam, kako sam ih platio i kako sam onaj novac zaradio; drugi će moći vikati na moju drskost i prepotensu, koji su prosto prisvojili tuđi kapital i tuđe nazore; ja znam, kako sam do svojih došao i ako propovijedam nemoral do toga sam došao stoputa moralnije od svih onih, koji propovijedaju moral; oh, svi ti komotni, zadovoljni, ugojeni, sva ta podla psetanca jedne velike kontese još veće jame!

J. P. K.

U ovom izlaganju pokušat ćemo što vjernije dokumentirati sve ono što je najveći kritičar hrvatske moderne, Antun Gustav Matoš, napisao o mlađem književniku Janku Poliću Kamovu i njegovu stvaralaštvu. Matoš i Kamov i osobno su se poznavali; o tome svjedoči njihovo međusobno dopisivanje i izjave drugih

literarnih ličnosti¹. Različite dokumente prikazat ćemo uglavnom kronološkim redom njihova nastajanja, i ondje gdje je to moguće, dopunit ćemo ih dodatnim podacima i informacijama.

Upravo tim kronološkim iznošenjem Matoševih stajališta može se uočiti evolucija jednog mišljenja. Svojim pretjerano izazovnim stilom i jezikom Matoš je zapisao jednu od najnesretnijih stranica u povijesti hrvatske književne kritike, što je do danas uglavnom ostalo prešućeno, utječući na stvaranje neobjektivnoga i potpuno nepravednoga suda o riječkom piscu.

Janko Polić Kamov u kolovozu 1907.² nalazi se s prisnim prijateljem Mijom Radoševićem u Rimu, dok mu se brat Vladimir u Zagrebu brine o objavljivanju njegovih ranih djela. U isto vrijeme Matoš još uvijek živi u izbjeglištvu u Beogradu, odakle se dopisuje s različitim, manje ili više poznatim hrvatskim književnicima. Upravo iz jedne razglednice od 15. studenog te godine, upućene Franu Galoviću, doznajemo o prvom Matoševu zanimanju za Janka Polića Kamova: *Imate li stvari Polića Kamova da mi ih na prikaz uzajmite?*³ Galović mu odmah šalje Kamovljeve knjige i pismo koje počinje sljedećim riječima: *Poštovani gospodine, šaljem Vam evo Polićeve stvari, štono sam ih uzajmio od prijatelja Malašića – također Starčevićanca.*⁴

U prosincu 1907. zagrebački časopis *Hrvatska smotra* konačno donosi prvi Matošev članak kojim on recenzira četiri »stvari« Polića Kamova. Opširna recenzija — desetak stranica — naslovljena je: *Lirika lizanja i poezija pljućkanja*⁵. Njezin

¹ Dosta je zanimljivo, na primjer, da se Vladimir Čerina, veliki i prvi »apologet« J. P. Kamova, obratio upravo najvećem napadaču, tj. Matošu, zbog građe o svojem omiljenom autoru: »Da li mi možete dati kakve /o privatnom životu/ o Janku Poliću kakvo njegovo pismo ecc. Bit ću Vam vrlo zahvalan.« Iz pisma Čerine Matošu iz Firence 9. III. 1913. Vidi: AGM XX, str. 235.

² »Ovih ću dana izdati u svojoj nakladi sljedeća svoja djela: *Ištipana hartija*. Pjesme. *Psovka* (Pjesme u prozi.) *Tragedija mozgova* (dramatizovana studija.) *Na rođenoj grudi*. Knjige se štampaju kod tiskara g. M. Maravića i bit će gotove do konca ovog mjeseca.« Citat iz Kamovljeva pisma izdavaču i književniku Mirku Beyeru. Pismo nosi datum: Rim, 18. 8. 1907. vidi: JPK IV, str. 287–288.

³ AGM XIX, str. 124.

⁴ *Ibidem*, str. 124.

⁵ AGM XII, str. 109–117.

se autor, kako mu je to svojstveno, poigrava leksemima i citatima preuzetim iz Kamovljeve poezije; inače, ne samo u naslovu nego i u cijelom prikazu Matoš upotrebljava Kamovljeve lekseme koji su mu poslužili za sastavljanje najbolje porazne kritike. Navodimo detaljno Matoševu definiciju autora i njegova djela:

»No pročitavši — teškom mukom! — *Na rođenoj grudi, Tragediju mozgova, Ištivanu hartiju i Psovku*, uvjerih se da g. Polić Kamov sasvim tačno obilježava svoju poeziju ovako:

*Apsurd postaje pjesma moja i nema ludnice za mene.*⁶

Jest, apsurd su te pjesme i te drame, nemajući ni trunka poezije iz tog prostog razloga jer nesmisao i apsurd nije poetičan, premda može biti smiješan. G. Polić Kamov je mogao imati, rimujući ta svjesna 'čaverljanja i preplitanja', samo jednu namjeru: da mistificira, da se naruga hrvatskoj javnosti, da se nasmije domaćoj gluposti.«⁷

Pa dalje:

»Koliko vratolomnih besmislica, megalomanskih gluposti, savršenih apsurdnosti u velikoj pozi neshvaćene misli!

(...)

Ta djela sa 'pridržanim pravima' nisu samo nepristojna i pornografska, ne samo abnormalne seksualnosti i abnormalne etike, nego su nenormalna logikom. Samo luda, ili što je još gore, silom luda, 'šeret-budala', mogaše ih napisati i — izdavati, pa još vlastitim troškom.«⁸

»Taj dijaboličar idiotske poetike i kretenske retorike rimuje (česma — pjesma!)⁹ užasno, usuđuje se pisati i sonete.«¹⁰

⁶ Stih je preuzet iz pjesme »Intermezzo«, u zbirci *Psovka*.

⁷ AGM XII, str. 109–110.

⁸ *Ibidem*, str. 112 i 113.

⁹ Prema svim pravilima prozodije i metrike hrvatskog jezika, taj je srok potpuno točan; Matoševa je zbuđenost totalno neshvatljiva.

¹⁰ *Ibidem* str. 114. Prozodijska i metrička analiza zbirke *Ištivanja hartija* nepobitno dokazuje da su i sustav Kamovljevih soneta i narav njihovih srokova jednostavno magistralno složeni.

»Gospodin Janko Polić Kamov je plodan kao kunić ili g. Milan Marjanović.¹¹ Blagoslovljene god.1907. izdao je četiri djela: dva liriska (*Psovka*, *Ištipana hartija*) i dvije drame: *Tragedija mozgova* i *Na rođenoj grudi*. Dok su mu u lirici najmiliji izrazi motanje, lizanje i pljuckanje, u dramama je najčešći glagol puhati, ispuhavati. *Na rođenoj grudi*, ‘dramatizovana studija’ je mistifikacija dijaboličnih, perverznh, lažnih sadskih motiva s istim glavnim junakom koji nam je poznat iz te lirike cinizma i apsurdne blasfemije.«¹²

»Evo, ovakva je najnovija poezija koju preporuča moralni i napredni gospodin Marjanović.

Gospodin Janko Polić Kamov mu evo nevjerojatno ‘podvali’. A ja, upozoravajući ljude — što i u Hrvatskoj još misle i osjećaju — na tu lirsku i dramsku neotesanu mistifikaciju, (...) u plod tih sablažnjivih literarnih pljuvanja i bljuvanja¹³, žaleći književnost gdje se ovakvi cinički atentati na jezik, harmoniju, ljepotu i zdrav razum mogu proglasiti djelom talenta.«¹⁴

Ubrzo nakon tog članka, već 21. i 22. istog mjeseca, Matoš objavljuje, pod naslovom »Literarne lakrdije«, u časopisu *Hrvatsko pravo* drugi¹⁵ članak, napisan u obliku dijaloga između dvaju zamišljenih likova, Rutavca i Guravca, koji raspravljaju o najsuvremenijim književnim pojavama u Hrvatskoj i spominju ne samo hrvatske književnike (npr. Tresića Pavičića) nego i neke slovenske, kao što su Ivan Cankar i Zofka Kveder, dok o Kamovu Rutavac i Guravac — Matošev *alter ego* — među ostalim kažu:

»R u t a v a c: (...) u istoj rubrici¹⁶ koja je nedavno pohvalila Marjanovićevom kritikom onaj atentat na razum, moral, zdravlje i poeziju, ono literarno

¹¹ U biti, cijela agresivna Matoševa kritika Kamovljeva djela indirektno je i napad na poznatoga kritičara Milana Marjanovića, koji je i bio napisao sjajnu recenziju o Kamovu, i bio kriv što je oduvijek, za razliku od Matoša, podržavao napredne ideje.

¹² AGM XII, str. 115.

¹³ Vrlo profinjena paronomazija: »pljuvanja i bljuvanja«.

¹⁴ *Ibidem*, str. 117.

¹⁵ AGM XIII, str. 176–182.

¹⁶ Riječ je o rubrici u časopisu *Savremenik*.

pljuckanje i pjesničko lizanje nekakvog Polića Kamova, jamačno samo zato jer piše u *Pokret* kao Marjanović...«¹⁷

»G u r a v a c: (...) ignoranta Marjanovića, hvaleći sadičke elukubracije Polić-Kamovih surovih i nedotupavnih blasfemija, nazivajući nepovoljne ocjene svoje nedonoščadi p o d v a l a m a.«¹⁸

U tim odlomcima ostaje u sjeni drugi, vrlo važan aspekt rasprave, a to je sukob Matoševih stajališta s onima koje su iznosili časopisi kao što su bili *Savremenik*, *Pokret* i Supilov *Riječki Novi list* optužujući ih zbog njihovih naprednih ideja i naklonosti jugoslavenstvu u području politike, a u onom književnom jer su na svojim stranicama objavljivali djela mladih i još nepoznatih autora koji su se usuđivali ne samo kritizirati nego i opovrgavati ideje samog Matoša. Sve je ovo bilo dovoljnim razlogom da su se spomenuti časopisi neprestano nalazili na meti toga moćnog kritičara.

Sačuvano je još jedno pismo upućeno Matošu koje je napisao Ljubo Wiesner u lipnju 1908., gdje se na posredan način lako uočavaju suprotna stajališta dviju sukobljenih strana. To je pismo važno i zato što je Wiesner uz njega poslao i knjigu (roman) *Karikature* Mije Radoševića (najdražeg Jankova prijatelja), u želji da je Matoš pročita. Navodimo odlomke iz tog pisma¹⁹:

»Štovani prijatelju!

Šaljem Vam po svom obećanju roman najnovijega 'književnika' Miška Mjajceta, vulgo Mijata Radoševića. Dok četiristoljetna naša literatura ima pravo zahtijevati od svojih radnika dobre radove, ta je stvar naprednjačkoga, pozitivističkog pisca i suradnika *Novog Lista* posve neuspjela i nesavremena. Roman, osnovan na 'rezultatima znanosti'. Radošević je Lombrozovac²⁰, pozitivista, za literaturu dakle jedan sasvim negativan elemenat.

¹⁷ *Ibidem*, str. 178.

¹⁸ *Ibidem* str. 181.

¹⁹ AGM XX, str. 213.

²⁰ Dokaz o tome da je Lombroso bio jedan od Kamovljevih najomiljenijih autora, koje je on volio proučavati, nalazi se među podacima koje je Nikola Polić iznio u svojim *Iskopinama* (vidi SD I, str. 30), a vidljiv je i iz naslova nekih njegovih eseja /»O djelu C. Lombrosa«; »Enciklika, Lombroso i škola«; »Lombroso (fragmenti)«/.

Podcrtah nekoliko stvari, iz kojih se vidi sva osebnost 'stila' i 'literarnost' kritičara, koji Vas nazva reakcionarom.

(...)

Htjedoh pisati u 'Hrv. Pravu' referat o 'Karikaturama', no učinio bih Vam nepravdu i nanio uvredu, da spomenem Radoševićovo pisanje o Vašim nesravnjivim 'Vidicima i Putovima' u Supilovu listu.²¹ Mjajce pripada Vama i samo Vama.²² Uostalom, vidjet ćete i čitati taj literarni monstrum. Tako je pisao Polić Kamov.²³ I Radošević 'pljučka i liže'.²⁴ On je 'napredan'.

(...) Vaš odani Ljubo Wiesner

Zagreb, 20. 6. 1908.«

Mjesec dana nakon tog pisma, točnije 18. srpnja, u *Hrvatskom pravu* izlazi recenzija romana *Karikature* pod naslovom *Savremenikova apoteoza gluposti*²⁵. U članku su Mijo Radošević, Milan Marjanović i Polić Kamov združeni u napadanju:

»Svima nam je u živoj pameti kako je novinarski grafoman i recenzentski nadničar Milan Marjanović u organu Društva hrvatskih književnika²⁶ pohvalio sumanuta i suluda 'djela' nekakvog ciničnog i iz reklamskog snobizma do ogavnosti megalomanskog mladića Polića Kamova (...) Apsurd zamjenjuju ti atentatori na zdrav razum sa poezijom, nedotupavni cinizam s iskrenošću, pozu naduvenog kretena sa talentom.«²⁷

Matoš nastavlja svoj oštri govornički napad određujući i opisujući karakterne pojedinosti nova, mlada intelektualca koji sebe smatra »naprednjakom« i uobraženo umišlja da stvara književna djela. U svojem opisivanju Matoš izričito navodi Janka Polića Kamova kao tipičan primjer takva intelektualca:

»'Literat' te vrste je mlad (...) Obično je bedast kao toljaga i da bi skrio svoju hereditarnu, neizlječivu nemoć, nabacuje se velikim frazama, visokim

²¹ Riječ je o recenziji što ju je Mijo Radošević napisao o Matoševoj knjizi *Vidici i putovi*, a koju je Supilov *Riječki novi list* objavio 21., 24. i 25. srpnja 1907.

²² Kakva plemenita darežljivost (!).

²³ Nije poznato u kojem je od svojih eseja Kamov Radoševićev roman nazvao literarnim monstrumom.

²⁴ Ovdje Wiesner očito aludira na Matošev članak »Lirika lizanja i poezija pljuckanja«.

²⁵ AGM XII, str. 125–132.

²⁶ Tu Matoš podrazumijeva časopis *Savremenik*.

²⁷ *Ibidem*, str. 125.

‘pitanjima’ i ‘problemima’. (...) Impotentan pisati lijepo, on tobože principijelno piše nakaradno. Rođen mrzilac i zavidnik radi svoje nepopravljive inferiornosti, rođen intelektualni i etični parija, naš mladenac, kao neki junoše Dostojevskoga, se tješi nekom filozofijom praktičnog nihilizma, negacijom svega i svačega (...) Kao ideal nesposobnosti uvjerava kako nije impotentan sebe radi već zbog ovih sitnih, nekulturnih prilika u našoj domovini. On je pjesnik, jer sasvim nesposoban za poeziju, književnik, jer nema pojma o pisanju. Apsurdan stvara samo apsurdnosti. (...) Taj naprednjački svirac i poletarac bio bi sasvim neopasan, ostao bi sasvim neopažen u svom smiješnom i kukavnom zakutu, ne bi nikako zasluživao da mu se javno udari sramotni žig (...) Janko Polić Kamov je neopasan i smiješan — sam, ali nije neopasan i smiješan kada mu je za leđima Hikec i Milan Marjanović i legija drugih invalida, kada mu pravi reklamu ‘*Savremenik*’ i kada brani njegove na svaku poetiku i na svaki stil (osim apsurdnoga).«²⁸

Tekst se nastavlja u duhu prave recenzije Radoševićeva romana (naravno, u nepromijenjenom tonu i stilu).

Nakon nekoliko dana, u časopisu *Pokret* izlaze dva članka kao odgovor na Matoševu recenziju. Prvi, od 20. srpnja, potpisao je Mijo Radošević²⁹; dok je drugi, objavljen pet dana poslije, 25. srpnja, bio članak Janka Polića Kamova s naslovom »A. G. Matoš«, čiji sadržaj u potpunosti citiramo:

A. G. MATOŠ

Kritike se Matoševe ne čitaju radi pisca dotičnog djela, nego radi autora dotične kritike. Matoš je nazvao moje knjige »sumanuta i suluda djela ciničnog i do ogavnosti megalomanskog mladića« i onda sasuo na mene i ostale pogrde kao »nedotupavi cinizam, naduveni kreteni, glupi ko toljaga, novinarski grafomani, prnjavoski klipani, teladi...« U svojim je novijim feljtonima pogrdio Begovića, Lovrića, Nodila, Drechslera, Pasarića, Đalskoga, Dežmana...

²⁸ AGM XII, str. 125–126.

²⁹ Članak nosi sarkastičan naslov »Apologeti i reprezentanti matoidstva u Hrvatskoj«, gdje se u igri riječi pod imenom *matoidstvo* skriva Matoševa prezime. Vidi: AGM XII, str. 133–135.

Ali sve to ne osvjetljuje nimalo one koje je Matoš pogrdio i iskritikovao, nego sve to osvjetljuje pojavu Matoševu; a kako je Matoš literata, ja ću radi publike i Matoša upozoriti na troje:

I. Od feljtona do feljtona, od prikaza do prikaza, od napadaja do napadaja Matoš postepeno i logično prelazi od podrugivača i zabavljača u pogrđivača i psovača: kako duhovitost, sjaj i blistavost njegove stilistike raste s odmićanjem od domovine, tako kletva, grdnja i prostaštvo raste s približavanjem rođenoj grudi.³⁰

II. Matoš nije više objestan, okretan i elastičan; postaje sve uveliji, grči i smrčniji: on se je smijao i nasmijavao, zanašao i oduševljavao, sipao i posipavao – sada kune, sikti i hropti. Tj. njegova elastičnost duševna s njegovom potensom raste i pada, diže se i spusta: Matoš vidi *da drugi hoće i mogu; osjeća da bi on htio, a ne može*. Njegova je srdžba žuč, zavist i zloba nešto nalik na asketizam i moralisanje onih koji su postali impotentni jer su mogli previše ljubiti i jer bi htjeli još. Matoš bi zato morao postati cinik i pesimista kao... drugi i reće: »Žalim vas koji možete« i ubiti u pojam nas koji velimo: »Žalimo tebe koji hoćeš«.

III. Matoš je jedamput rekao da je on dvorska budala jedne princeze... i bio jedna duhovita budala jedne neduhovite princeze... Ali od nekog vremena dvor se je ove Matoševe princeze suzio i skrani u – Starčeviću frankovu stranku prava. I u tom je dvoru sve tužno, tragično i turobno... Izgubljene bitke, pobune u vojsci, revolucija u puku... Tu nema mjesta smijehu i dvorske budale obavljaju službu lakaja... Oh! I Zyr Xapula se je smijao i nasmijavao... Od smijeha mu se raširivahu usne. Smijeha je nestalo, ali usta ostadoše velika... Tako se od prevelikog i predugog smijeha dobivaju dječje gaćice i žablja usta... Možda se varam, ali ako se ja varam, onda Matoš laže. On mi se sada može narugati i može me izgrditi: ako mi se naruga, dokazat će da sam se ja prevario i da je on slagao; ako me pogrdi, dokazat će da je bio iskren i da sam ja napisao istinu.

³⁰ Tu Kamov aludira na činjenicu da se Matoš 22. siječnja, dobivši amnestiju, konačno vratio u Hrvatsku.

Jedamput sam shvatao, jer sam osjećao; danas osjećam, jer shvatam. Pa ako sam opjevao *Ridanje jedne bludnice*³¹, zašto da ne opjevam i *Hropac jednog talenta*?

Bilo što bilo: Matoš neće šutjeti!³²

Kamovljev članak nosi datum: Punat (na otoku Krku), 22 srpnja 1908. g.; što znači da je bio završen tek četiri dana nakon objavljivanja onog Matoševa.

Bez namjere da se upuštamo u obrambene rasprave, željeli bismo samo istaknuti i mirni ton i dijalektičku racionalnost Kamovljeva stila kojim je članak napisan nasuprot onog, bilo bi premalo reći žestokog, Matoševa. Ako bismo željeli biti pomalo oštrij u analizi, mogli bismo reći da bi se »sve kategorije« koje je Matoš izabrao kako bi objasnio Kamovljev fenomen, književni ali ponajviše onaj osobni, mogle gotovo u potpunosti primijeniti na onoga tko ih je izabrao.

Kamovljev tekst, osim u sadržaju, u formalnom smislu donosi apsolutno važna gledišta: tu se u stvari nalaze tipični stilemi Kamovljeva *modus scribendi* (kao npr. antiteteska struktura nekih rečenica: *Kritike se Matoševe ne čitaju radi... nego...* ili: *Ali sve to ne osvjetljuje nimalo... nego sve to...*, taj se stilem može naći često i u pjesnikovu stihotvorstvu, gdje Kamov upotrebljava usporedbe. Osim toga, cijeli ustroj kompozicije i počiva na trostrukom ponavljanju gramatičkih elemenata, ponekad i cijelih sintagmi³³, a gledajući sa šireg aspekta, na čvrstoj strukturnoj izgrađenosti teksta. Smatramo da je zanimljivo, ali i vrlo važno istaknuti činjenicu da u Kamova ne postoji razlika u pisanju kada je riječ o kreativnom književnom pisanju ili onome namijenjenom u druge svrhe, kao na primjer u ovom tekstu polemičke naravi. Dakle, zaključujemo da je način pisanja u Kamova običnog čovjeka i Kamova književnika potpuno identičan³⁴. Najvjerojatnije, upravo moć poruke i strogoća forme daju neprocjenjivu vrijednost cijelom Kamovljevu opusu, budući da je njegovo pisanje uvijek iskreno i osobno proživljeno, a nikad nije isprazna vještina ili literarno vježbanje.

³¹ Naslov pjesme koja zaključuje zbirku *Ištipana hartija*.

³² JPK IV, str. 148–149; i AGM XII, str. 136–137.

³³ Navodimo emblematičan primjer strukture trostrukog ponavljanja: *Matoš nije više objijestan, okretan, elastičan; postaje sve uveliji, grči, smrčeniiji: on se je smijao i nasmijavao, zanašao i oduševljavao, sipao i posipao — sada kune, sikti i hropti*.

³⁴ Vidljiva je namjera opovrgavanja ili raspravljanja u cijelom tekstu koji se temelji na oprečnom stajalištu: autorova ja prema protivniku.

Potvrdu tomu nalazimo izravno u intimnim pismima, gdje Kamov izjavljuje: *... ja sam... postigao to, da sam danas u svojim djelima jedan od najiskrenijih, najpoštenijih i najistinitijih ljudi, koji u Hrvatskoj pišu* (podcrtao sam J. P. K.)³⁵; ili: *Dakle ja mogu taj svoj »artizam« samo usavršavati u tome pravcu, ali ne mijenjati. Jer taj »artizam« rezultira iz mojeg nazora na svijet, mojih studija, percepiranja znanosti, iskustva i mojeg života i duševnosti.*³⁶ Uostalom, uvijek je u Kamova prisutna stalna povezanost između proživljenoga, razmišljanja i književnog stvaranja.

»Bilo što bilo: Matoš neće šutjeti!« — tim riječima zaključuje Kamov svoj članak u časopisu *Pokret*, i zaista, 8. kolovoza, Matoš pobija prigovor u *Hrvatskom pravu* člankom: »Pokret, Majer — Mjajce i literatura«³⁷, odgovarajući obojici: Kamovu i Radoševiću.

I u tom se naslovu Matoš igra riječima u svojem stilu te umjesto pseudonima »Mayer«, kojim se potpisuje Mijo Radošević³⁸, upotrebljava riječ »Mjajce«. Postoji veza između njemačke riječi *Eier* koja se izgovara »aier«, jednako kao »Mayer«, a znači jaje odnosno jajce (deminutiv), kojoj Matoš dodaje na početku slovo M, postižući time vulgaran efekt.

Njegov se članak, ni po sadržaju ni po stilu, ne razlikuje od prethodnih: on napada i *Pokret* i *Savremenik*, kritičara Milana Marjanovića i pisca Miju Radoševića. Ovdje se navode jedino odlomci »posvećeni« izravno Kamovu:

»Ja ne bih nikada čitao ni recenzirao 'djela' nekoga tamo Polića Kamova da tim evidentnim budalaštinama i nesvjesnim mistifikacijama naše sasvim nepismene publike nije dao svog blagoslova (kao srodnim produktima) neki propali kritičar, dramatičar i romanopisac, imenom, Milan Marjanović.
(...)

Kao kod pojave Polić-Kamovljevih buzdovanskih mistifikacija, utvrdih i tom prilikom da se u anarhiji našeg javnog i sasvim nekulturnog mnijenja udružuje hrvatska megalomanska glupost u organizovane koterije, imajući svoje javne

³⁵ JPK IV, str. 279.

³⁶ *Ibidem*, str. 302.

³⁷ AGM XII, str. 144–149.

³⁸ Vidi: AGM XV, str. 231.

advokate, listove i stranke, što pod krinkom najružnijih modernih fraza vuku ordinarnim glupostima za nos našu sasvim nezrelu širu publiku.«³⁹

Govoreći o Miji Radoševiću, među ostalim, kaže:

»Kao Polić Kamov pati od megalomanije i seksualnih abnormalnih autosugestija.«⁴⁰

Matoš nastavlja dalje citirajući dijelove iz Kamovljeva članka »A. G. Matoš«, potvrđujući da je Janko Polić napisao gore navedeni članak kako bi obranio prijatelja Miju Radoševića⁴¹, što je potpuno netočno jer, kako se to može lako provjeriti, Kamov u svom članku ne spominje nikad ni roman ni njegova autora nego raspravlja i opovrgava stajališta iznesena protiv njega posebno u Matoševu feljtonu *Lirika lizanja i poezija pljućkanja*.

Nakon toga Matoš objavljuje i dalje svoje članke u kojima se spor ne smiruje, ali barem se nastavlja u blažem tonu, njihov autor spominje Kamova samo usput, ali ne izbjegavajući dodavanje svojih uobičajenih epiteta.⁴² Janko Polić Kamov oglašava se u *Riječkom Novom listu* 31. ožujka 1909. novim člankom, »Jedno zanimljivo literarno očitovanje«⁴³. U nastavku navodimo tekst u cijelosti:

»*Savremenik* je jedini štampao jednu moju novelu⁴⁴, a u rukopisu imam već gotovih za tisak pet-šest knjiga. U dotičnim se redakcijama moji ponuđeni rukopisi ni ne čitaju; na moja se pisma ne odgovara, a ako dođem sam osobno po odgovor, onda mi se konačno izjavi da je stvar odbivena. Odbivena baš od

³⁹ AGM XII, str. 144.

⁴⁰ *Ibidem*, str. 146.

⁴¹ »Polić Kamov, priskakajući u pomoć svom herostratskom pjevodruhu Majeru–Mjajcetu i potvrđujući tako najeklatantnije moju tvrdnju da se naši literarni pariže i modernistički invalidi udružuju u društva za uzajamno pomaganje, uzajamnu štednju i literarni kolutizam, brani *Karikature* ovako u naprednom listu *Pokreta*.« *Ibidem*, str. 147.

⁴² »Mi ga u Zagrebu danas ignorišemo, da je (ako je vjerovati *Obzoru*) u Rusiji poznat kao hrvatski modernista neki mladi literarni varalica Polić Kamov...« AGM VI, str. 194; »Pjesnik Polić Kamov pati od suviška talenta jer ga hvali Milan Marjanović«. AGM II, str. 16; »... preporučivao apsolutne neuspjelosti duhova kao Polić Kamov...« *Ibidem*, str. 196; ništa nova, dakle.

⁴³ Zanimljivo je da ovaj članak NIJE uključen u *Sabrana djela* Antuna Gustava Matoša.

⁴⁴ Riječ je o noveli *Ecce homo*, objavljenoj u listopadu 1907.; vidi.: JPK I, str. 335–344; i JPK IV, str. 374.

onih redakcija s kojima ja — kako to tvrdoglavo do dosade ponavlja duhoviti gospodin Matoš — sačinjavam jednu literarnu koteriju.

Isti tvrdoglavi i duhoviti gospodin Matoš ponavlja isto tako tvrdoglavo do dosade da je mene Marjanović 'veličao' samo zato, jer sam surađivao u *Pokretu* i s tim me je konačno uvjerio da se je on (g. Matoš) oborio na mene frazeologijom hrvatskog parlamentarizma, žurnalizma i 'jedne neovisne, slobodne i objektivne literarne kritike'⁴⁵ samo zato, jer me je 'uzveličao' Marjanović. Ja ne velim i — raskijašnice. Raskijašnici čast!

U ovo šest mjeseci nije se elastični gospodin Matoš prema meni ni u čemu promijenio, pa ako se ne promijeni ni nakon ove moje izjave, bit ću upravo prisiljen držati da je gospodin Matoš baš fanatički karakteran i tvrdoglav. Ja ne velim — ko magare. Magarcu čast!

Uostalom meni će biti milo, ako produktivni gospodin Matoš zasluži na račun mojih štampanih knjižica i onoliko novaca, koliko sam ja izgubio.⁴⁶ Ne velim — A. G. Matoš. Autoru *Umornih priča* čast!⁴⁷

Nakon te prve faze, obilježene oštrim tonom, slijedi druga, iz koje se naslućuje da su se Kamov i Matoš susreli i imali priliku međusobno razjasniti i pomiriti, i tako uspostaviti (privremenu) ravnotežu. Tu valja upozoriti i na ono što je Jankov najmlađi brat Nikola napisao u svojim *Iskopinama* vezano za tu tvrdnju: (...) *izlazi da su Janko i Matoš bili »per tu« i da je Janko, valjda preko samog Matoša, upoznao i njegova oca, što znači da su bili sklopili dosta prisno prijateljstvo.*⁴⁸

Kao dokaz tome sačuvane su dvije Kamovljeve dopisnice upućene Matošu te Matošev članak u kojem on objašnjava da je konačno imao priliku bolje upoznati Janka Polića Kamova i Miju Radoševića. Prva razglednica napisana je u proljeće 1910. i poslana Matošu u Zagreb iz Punta, s Krka, gdje je Kamov boravio:

Dragi i poštovani Matošu,
čujem da se središ, što ti ništa ne pišem, ali ja rijetko pišem duga pisma, jer mi je uopće muka primiti pero.- Od one studije neće biti ništa, jer ne osjećam još

⁴⁵ Cijela ova rečenica zvuči kao jedan citat, ali izvor je nepoznat.

⁴⁶ Brojni su navodi u pismima bratu Vladimiru gdje se Kamov žali na činjenicu da njegova djela ne žele prihvatiti ni nakladnici ni kritika.

⁴⁷ JPK IV, str. 154.

⁴⁸ JPK I, str. 43. Da je Janko upoznao i Matoševa oca, očituje se i iz riječi koje slijede u ovom sačuvanom Kamovljevu pismu Matošu.

dovoljno sprema za ovakva nešto.⁴⁹ Premalo ili nikako ne poznam tvoj literarni ambijent: slutim samo da su Srbi obogatili, možda i ispravili tvoj jezik; Francuzi protančali i osvježili duh, ali moja nepotpuna i površna načitanost ne može me učiniti posvema »domaćim« u tvome literarnom ambijentu.⁵⁰ A bez uživljavanja i bolje da se ne piše.- Tu ostajem do travnja, a onda možda u Španiju.⁵¹

Ako dospiješ, i ako se sjetiš, izvoli mi napisati jedan *popis* svih onih djela savremene i moderne literature, specijalno romanske dramske i novelističke, koje bi bilo zgodno i unosno prevesti na hrvatski pa bih o tome obavijestio Malinara, urednika i izdavača »Moderne Biblioteke«.- Gosp. Ocu izruči moj pozdrav s veleštovanjem.- Inače ništa osobita.- Tu nema baš ništa; lokarde još nisu došle, vino se je već počelo kiseliti; ostaje samo duvan, ali i taj se iskvari u tim trafikama, gdje prodavaju i ulje i petrolej i sukno i sve, što jedan otočanin može trebati.- Želim ti već sada sretan uskrš i primi najsrdačniji pozdrav sa štovanjem od
Janka Polića.⁵²

Kamovljeva prva rečenica u pismu, *meni je uopće muka primiti pero*, mogla bi zvučati pomalo sibilinski. Mogla bi to možda biti mala provokacija usmjerena grafomanu Matošu; ili isticanje da on piše samo ako je nečim duboko nadahnut, ali osobno mislim da je, nažalost, riječ o nečemu puno konkretnijem: budući da su već od 1906. počeli za Kamova zdravstveni problemi, a u pismu iz 1908. prijatelju Radoševiću on spominje oteklinu na ruci⁵³ te poteškoće s očima, kao što, iste godine iz Genove, piše bratu Vladimiru: ... *pišem naime praveći nakon svake riječi malu pauzu (skupljam puz, što mi s očiju curi); nakon svakog 3. retka veliku (čekam, da mogu opet uhvatiti snagu vida)*⁵⁴.

⁴⁹ Nije poznato o čemu je riječ; za razjašnjenje bi naime bilo potrebno poznavati sadržaj pisma koje je njemu uputio Matoš.

⁵⁰ Vrlo je značajna ova potvrda o nedovoljnom poznavanju Matoševa literarnog svijeta, jer ona opovrgava uvjerenja brojnih kritičara (čak i suvremenih), pa i samog Matoša, koji izjavljuju da je Kamov bio Matošev sljedbenik!

⁵¹ Janko stiže u Španjolsku, odakle se nikad nije vratio — u srpnju te godine.

⁵² JPK IV, str. 316; i AGM XX, str. 298.

⁵³ Vidi: JPK IV, str. 297.

⁵⁴ »... oteklinu na ruci malo popustila, ali me često zna zasvrbiti pola lakta. Kad dođem u Veneciju idem direktne dru. Cavazzaniu, koji je bio liječnik Milutinov. U slučaju

Svoju drugu dopisnicu, s datumom od 24. svibnja 1910., Kamov šalje Matošu iz Bologne. U tekstu ga, jer je obaviješten da je Matoš napisao nešto o njemu, moli da mu pošalje časopis u kojem je članak objavljen ili da mu javi o kojem je broju riječ. Matoš je u stvari bio objavio u travnju u *Hrvatskoj slobodi* članak u kojem je pomirljivim tonom pisao i o Kamovu i o Miji Radoševiću.

Evo najprije onog što piše na svojoj dopisnici Kamov:

Dragi Matošu,
javljam ti se, da te pozdravim i da te uvjerim, e te se sjećam. Ja ću ostati mjesec dana u Bologni, a onda ako bude sredstava skočit ću u Španiju. U Italiji ne bih ostao ni za živu glavu, jer je ionako skup duvan — poskupio! Volio bih u Francusku, ali nemam dosta novaca. Italija mi je inače već dosadila pa me tu ni slikarstvo (staro) već ne oduševljava.- Na Rijeci sam tek dočuo, da si pisao nešto o meni u podlistku *Hrvatske Slobode*, pa, ako hoćeš, pošlji mi, molim te, taj broj ili mi bar javi dotični. Zanima me kao sve što ti pišeš, a kakve si ti čudi, možda si me onako opet zdravo izmlatio radi — sporta.⁵⁵ — Kako inače? — Ja ću se dati i opet na dopisivanje, koje mi je malne odvratno, ali to je sve, što mi se je dosad isplatilo. U Hrvatskoj se najviše isplaćuju ekscerpti... a originalne se stvari uopće ne plaćaju.- Trpio sam do danas, od odlaska iz Rijeke na strahovitoj glavobolji i mislio, da je to posljedica — Komete! Bogami! — Kaniš li kuda? Javi mi se bar s nekoliko riječi. Valja štediti i na poštarini; to je malenkost, ali je i sitan, tj. realan rad... Pozdrav s poštovanjem g. ocu. Srdačno te pozdravlja tvoj prijatelj
Janko.⁵⁶

Navodimo u cijelosti ono što je Matoš napisao u članku objavljenom u dodatku *Hrvatske slobode* 2. travnja 1910. To je posljednji Matošev članak koji pripada razdoblju dok je Kamov još bio živ (Kamov umire u kolovozu te godine), i jedini slučaj gdje je Matoš pisao mirnim načinom, a ne nepravedno i nekorektno (ističe

da je to tuberkuloza kostiju, čeka me Milutinova sudbina prije ili kasnije. Kod mene je olakšica to, što ću se odmah stati liječiti i nisam zaražen onako po tijelu kao on. Ali je poteškoća u tome: *ja sam slab na plućima.*« Vidi: JPK IV, str. 305.

⁵⁵ Ako isključimo mogućnost samoljublja, i sâm Kamov uopće smatra da su oštra Matoševa napadanja nepravedna.

⁵⁶ JPK IV, str. 320–321; i AGM XX, str. 298–299.

se ipak da Matoš govori o plemenitom činu dvojice mladića, ne uzimajući u obzir njihova književna djela).

»Gg. Mijo Radošević i Polić Kamov pružiše mi desnicu premda sam ih nekad u polemikama sa *Pokretom* užasno peglao. Taj veledušni čin mojih mlađih novinarskih i literatskih drugova je najsvjetliji momenat u mojoj feljtonističkoj karijeri i služi gg. Radoševiću i Poliću više na čast no meni, pokazujući najutješljivije koliko tolerancije, pregaranja, intelektualnog poštenja i kavalirstva može imati pored sveg strančarstva siromašni Grabancijaš⁵⁷, krasni naš dijak hrvatski. Mada sam ocijenio prve knjige tih omladinaca kao pretenciozne neuspjelosti, karikirajući ih štoviše kao strašan 'exemplum' drugim svircima i proletarcima, ja nikad nisam posumnjao da bi ti mladi ljudi s vremenom, trudom i iskustvom mogli dati uspjelih stvari. Nisam sumnjao o njihovom talentu, ali mi se činio na sasvim krivom putu. Znak je njihovog dara što i sami to uvidješe, pruživši mi priznanjem svega toga dokaz karakternosti i značajnosti kojim se ponosim kao novinar i kao Hrvat. Uz ovakve doživljaje želite ostati vječnim studentom, a vjera u mladost, u proljeće, u vječno mladi idealizam prave omladine ojača vas kao izgubljena i opet nađena nada.

Pa onda, ta dva mlada literata su siromašni, vrlo siromašni, mnogo, mnogo siromašniji od mene! Polić je sit Zagreba pa ide na Zapad, u Španiju, za znanjem i za Avantirom, n a š o m Gospođom!«⁵⁸

Zanemarujući ezegetska analizu, koja bi istakla premoć autorova Ja kroz cijeli sadržaj⁵⁹, dodat ćemo samo da je Matoš svom članku (gdje on na neki način ne sebi nego nekome drugome, iako neizravno, ipak priznaje zasluge), dao značajan naslov: *Pierroti i clowni* (sic!).

⁵⁷ Tu Matoš citira svoju ranu pjesmu *Grabancijaš*: »Pod mirom lipe, u idili trave / leži grabancijaš, stari, slavni đak...«

⁵⁸ AGM XII, str. 204.

⁵⁹ Cijeli je tekst obilježen pretežnom prisutnošću autorova ja. S jedino dvije iznimke: u prvoj rečenici *Uz ovakve doživljaje želite...* (taj čestitni sadržaj u svakom slučaju podrazumijeva status inferiornosti dvaju primatelja); te u zaključku *Polić je sit...* gdje se autor ponovno pojavljuje u tom posvojnom pridjevu istaknutom kurzivom (*n a š o m*).

O osobnom poznavanju Kamova i njegova napadača postoje različite potvrde, kao što je, među ostalima, sljedeća Krešimira Kovačića⁶⁰:

»Kratko vrijeme poslije aneksije Bosne i Hercegovine se sastalo u kavani 'Bauer' u Zagrebu društvo mladih pisaca, koje je doskora svojim neobičnim izgledom i ponašanjem unijelo nemir među činovnike i penzionerske starijedoce, koji su ranije u punom miru pili svoju crnu kavu i čitali novine. Tome društvu pripadali su Janko Polić Kamov, Milan Vrbanić, Ljubo Wiesner, Tin Ujević, Karlo Häusler, Miško Radošević, Pero Magerl Gotalovački, Krešo Kovačević i Vladimir Bornemissa. Članove društva nisu povezivale ni međusobne simpatije, ni neki zajednički politički ili kulturni program. Oni su pripadali raznim političkim strankama — starčevićancima, socijalistima i naprednjacima — pa su se zato često prepirali, i gdjekada je dolazilo i do veoma žestokih riječi. (...) U društvo je dolazio i A. G. Matoš, koji je svima članovima imponirao kao neki novator i revolucionar u literaturi i bio je dočekivan od sviju kao učitelj. Dakako, prema Matošu nisu imali svi podjednake simpatije, jer su neki s njime i javno polemizirali, kao Polić i Radošević...«⁶¹

To svjedočenje posebno je značajno jer se slaže s našim mišljenjem da je Kamov bio jaka ličnost, čovjek apsolutno slobodne i kritičke misli, i koji nije imao potrebe prepoznavati se ni u kojem autoritetu.

Najvjerojatnije su Kamov i Mijo Radošević susreli Matoša u Zagrebu zimi 1909.–1910.⁶², ali to sigurno nije bilo nakon mjeseca veljače, budući da je poznato

⁶⁰ »U Zagrebu Matoš se okružio mladim pjesnicima manje ili više bohemskoga životnog stila, izrazito esteticističkih sklonosti, koji su cijenili njegova kozmopolitska iskustva, voljeli njegovu poeziju i priznavali ga kao uzor (Fran Galović, Ljubo Wiesner, Karlo Häusler, Augustin Ujević, Krešimir Kovačić, Nikola Polić). Premda su i pojedini pripadnici njegove »škole« bili za njega uzrok razočaranja i polemičkog bijesa (npr. Ujević), mladi privrženici, sa svojim uglavnom visokim estetskim kriterijima i dobrim poznavanjem pjesničkoga umijeća, bili su za njega jak pozitivan poticaj.« Z. Kravar, D. Oraić-Tolić, *Antun Gustav Matoš*, str. 8–9.

⁶¹ K. Kovačević, »Kavanski soneti i njihovi autori«, *Globus*, II, Zagreb 16.VII. 1955., str. 5.

⁶² »Kamov je u Zagrebu boravio od jeseni 1909. do prvih mjeseci 1910.« Tako izjavljuje Dragutin Tadijanović u četvrtom svesku Kamovljevih *Sabranih djela*. Vidi: JPK IV, str. 335.

da je tog mjeseca Kamov oputovao u Punit; usto, poznato je i da je u tom razdoblju Janko živio u glavnom gradu kod bliskog prijatelja Radoševića⁶³.

Matoš će o Kamovu opširnije govoriti još dva puta: najprije u nekrologu, a zatim u jednom članku u kojem recenzira monografsku studiju Vladimira Čerine.

Ako nekrolog, anonimno objavljen u rujnu u *Vijencu*, donosi presmjele sudove, u smislu da ih ne bi trebalo bezrezervno prihvatiti, a vidjet ćemo zašto, u drugom tekstu, objavljenom u *Obzoru* 19. listopada 1913., Matoš doseže vrhunac paroksizma i žestine. Ono što najviše zapanjuje jest činjenica da se on obrušava na preminulu osobu, koja nema nikakvu mogućnost replike. Stoga se spontano nameće pitanje čemu toliko zlobe i žučljivosti.

Ako promatramo prema kronološkom redosljedu: u nekrologu s crnim uokvirenim naslovom: »Janko Polić Kamov«⁶⁴ naveden je nama vrlo zanimljiv odlomak, a u njemu jedan od rijetkih opisa vanjskog izgleda Janka Polića⁶⁵:

»Bijaše ovisok, mršav, pognutog hoda i malo uleknulih prsiju: pravi proletarac.⁶⁶ Glava čistog južnjačkog, primorskog i latinskog crnomanjastog tipa maslinaste tamne puti imala je nešto glumačko i talijansko.«⁶⁷

U tom svojem članku Matoš ističe činjenicu da je zahvaljujući svojoj poražavajućoj kritici prvih njegovih promašenih poetskih pokušaja uspio nagovoriti Janka Polića da odustane od »slaganja« stihova i uvjeriti ga da se posveti isključivo pisanju proze.

Po Matoševu mišljenju, zahvaljujući upravo njegovu posredovanju, Kamov je baš u novinarstvu pronašao svoj istinski i najbolji umjetnički izraz:

»Uoči svog odlaska u Španiju javio mi se vesele nezaboravne jedne noći. Njegovi prvi lirski pokušaji nađoše nekad u meni nemilosrdnog kritičara, ali

⁶³ JPK IV, str. 55.

⁶⁴ AGM XII, str. 209–212.

⁶⁵ Kamovljev izgled bio je donedavno poznat samo preko jedne jedine fotografije, a danas, zahvaljujući istraživanju Mladena Urema, imamo još jednu fotografiju. O eventualnom Kamovljevu vanjskom izgledu vidi: M. Urem, »Budimpešta, 1909.«, *Vijenac*, br. 236/IX, 20. ožujka 2003., str. 20–21.

⁶⁶ *Pravi proletarac*, kaže Matoš; pravo značenje ove riječi može se naći u rječniku u XII. svesku Matoševih *Sabраниh djela*, gdje s.v. *proletarac* piše: »a) nekada uobičajeni naziv za *proleter*; b) katkada i umjesto *proletarac*, mlado ptiče; u prenesenom značenju: početnik, mladi književnik.« Vidi: AGM XII, str. 383.

⁶⁷ AGM XII, str. 210.

Polić mi se baš za okrutnost mog negativnog suda vrlo kavalirski zahvalio. On je mislio da brutalna, veristična iskrenost već sama po sebi stvara liričara, da se disharmonija duše i života može prikazati naturalizmom disharmonije u stihu. Od te zablude sam ga vrlo radikalno izliječio, uputivši ga prozi, naročito eseju i novinskom feuilletonu, u kojemu je u posljednje vrijeme tako sjajno uznapredovao da je u njemu *Pokret* izgubio najbriljantnijeg kroničara mlađe generacije. Umro, poginuo je u času kada je našao svoju literarnu formu i naučio dobro pisati. Njegovi posljednji članci o Orianiju (Savremenik) i o S. S. Kranjčeviću (Bosanska vila), puni su već sasvim osobnog, originalnog stila, kojim se i ja mogu ponositi, jer se Polić priznavao mojim novinarskim — ne velim đakom, već mlađim prijateljem, pa kod ove mlade i tragične smrti osjećam teški, nenadoknadivi gubitak srodne duše, gubitak to teži što sam Polića svim silama odvrtao od puta u Španiju, upozoravajući ga da je i putovanje jedna od modernih predrasuda i da se kod kuće, u domovini, dade čovjeku siromašnu lakše raditi, razvijati se i živjeti no u tuđini. On je ipak otišao, ne sluteći da ga na daleke putove i vidike ne zove život nego smrt.«⁶⁸

Međutim, Matošev sud opovrgnut je više puta i na više mjesta, što se vidi iz pisama koja Kamov piše svojem bratu Vladimiru. Usput rečeno, Matoš je ostao vjeran tome svom sudu do kraja života, kako svjedoči i ono što je bio napisao u predgovoru neizdanoj knjizi koju je spremio za tisak 1912.⁶⁹:

»Kako ćete pročitati, i pokojnog Polića Kamova sam zbog neuspjele prve knjige malo jako 'preslišao'. On je jogunio i tražio pomoć od političkih mojih protivnika, ali kasnije je uvidio da imađah pravo, bacio se na novinarstvo za koje bijaše silno sposoban, pa sa cijelom Hrvatskom požalih njegovu tragičnu, daleku smrt.«⁷⁰

Janko je stvarno bio prisiljen u inozemstvu raditi kao dopisnik za različite zagrebačke časopise, i to mu je, osim financijske potpore brata Vladimira, bio jedini izvor prihoda (iako to samo tako izgleda budući da mu redakcije časopisa nikad nisu isplaćivale honorare).

⁶⁸ AGM XII, str. 209.

⁶⁹ Riječ je o legendarnoj Matoševoj knjizi *Dragi naši suvremenici*.

⁷⁰ AGM XXII, str. 9.

S tim u vezi postoje i brojni dokazi koji proizlaze iz Kamovljevih pisama, a ovdje se navodi samo nekoliko primjera u kojima je sam Kamov osobno podrctao neke dijelove rečenica: ...od »P«[okreta] nema ništa, a ne znamo imamo li još jednoč pisati odrešito, il uopće oni ni ne misle platit svoje suradnike? (pismo od 1907. iz Venecije bratu Vladimiru)⁷¹; *Veleštovani gospodine, i po treći Vas put molim da mi pošaljete honorar za prevod novela R. Bracco-a; »Spas duše« i »Svjedok« (...)* Možete i sami znati, da se nalazim u skrajnjoj stisci, k tome bolestan – jer se inače ne bih toliko poniživao za par kruna i nije mi baš ugodno, što me Vi još više ponižujete (...). *Ja Vas dakle i po treći put molim, da mi honorara o d m a h pošljete, jer mi je neophodno nuždan.* (Pismo od 1910. iz Bologne Milivoju Dežmanu, uredniku *Obzora*).⁷²

U nastavku navodimo citat o tome što je i sam Kamov napisao već 1907. Vladimiru o pitanju Matoševe izjave da je Kamov upravo u novinarstvu našao svoj kongenijalni umjetnički izraz:

»I vidiš: ovo je značajno i sramotno: nisam kadar zaslužiti sebi kruh — nisam kadar zaraditi ono, što zaradi jedan kopista — svojim radom ne mogu steći ni najprimitivnije uvjete života i eksistense, one uvjete, koje najgluplji šegrt jednim kretom ruke stiče! — zato bit će mi drago, ako mi nađeš kakvo mjesto — ne kod novina! — u gospodarskom društvu ili gdje drugdje, gdje bih bio zaposlen jutro s plaćom svojih 50-60 kruna. Dopise više neću nigdje slati: skupo sam ih platio, a samo su mi na smetnju literarnom radu. Imam da dovedem kraju važnije stvari.«⁷³

Ali samo nekoliko mjeseci poslije (u pismu iz Rima iz srpnja te godine), zabrinut za Vladimira koji mu je prisiljen poslati novčanu potporu, Janko izjavljuje: *Ja bih volio živjeti od literature, nego od novinarstva, ali sila kola lomi. (...)* *Na ovom mjestu hoću da istaknem i opet ovo: ako bi tebi ma samo malo trošak na mene bio težak, a ja ne bih dospio, da si dovoljno zaslužim, tad mi javi stante pede i ja ću se odlučiti i natrag, pa i u pisare! Bez zamjere!*⁷⁴

⁷¹ JPK IV, str. 273.

⁷² *Ibidem*, str. 324.

⁷³ JPK IV, str. 272.

⁷⁴ *Ibidem*, str. 282–283.

U ovoj drugoj fazi, iako još uvijek nepravedni i neutemeljeni, komentari velikoga hrvatskog kritičara ipak ostaju unutar dopuštenih ograničenja, koja su, naprotiv, snažno bila prekoračena u posljednjim njegovim člancima, to jest upravo nakon Kamovljeve smrti.

Sljedeći članak, koji je Matoš objavio u *Hrvatskoj slobodi* 28. IX. 1910., nosi naslov »Novi futurmaš«, namijenjen je Kosprivu, ali u njemu se Matoš obraća Kamovu tonom koji će s vremenom postajati sve ogorčeniji:

»Evo kamo to vodi, kada zanimljive, ali i surove i nekultivirane literarne početnike mazimo u ime svakakih utopija. Moje je najdublje uvjerenje da Polić Kamov nikada ne bi bio u dalekom, tuđem i gladnom svijetu tako zlo prošao i bijednio svršio, da M. Marjanović u stranačkoj simpatiji ne pohvali kao sjano djelo njegovih sasvim neuspjelih i nakaradnih stihova. Polić si je zabio u glavu da je neobičan, izvanredan stvor, i u toj imaginaciji slomio si je vrat, dok je kod kuće mogao mnogo više drugima i sebi koristiti pruživši se prema pokrivaču i ne tražeći hljeba preko pogače. Slično je i sa Kosorom.«⁷⁵

Najviši će stupanj paroksizma Matoš dostići u članku pod naslovom »Apologija futurizma«, objavljenom u *Obzoru* ili, točnije rečeno, u dugom prikazu monografske studije Vladimira Čerine posvećene Janku Poliću Kamovu.⁷⁶ Brat Vladimir će, ozlojeđen, napisati protiv te Matoševe recenzije javno pismo na koje Matoš nikad nije odgovorio, vjerojatno stoga što je već dugo vremena bio jako bolestan (umro je nekoliko mjeseci poslije, 17. ožujka 1914.), ili nikad za njega nije doznao. U nastavku se navode najzanimljiviji odlomci proizašli iz Matoševa pera⁷⁷:

»Bijaše vrlo inteligentan, ali obično nije dobro pisao jer je obično novinarski producirao, jer je prerano počeo pisati i jer je tragično poginuo u času kada je jamačno postao pisac i došao na pravi put i naučio pisati. Janko Polić Kamov nije zanimljiv onim što je dao, već onim što bi literarno nesumnjivo bio s vremenom stvorio, pa životom svojim. Bijaše od onih što nikako ne mogu disati u skućenim našim prilikama, pa se vječno bunio i putovao po inozemstvu, i tu je (u Barceloni) od bijede u bolnici umro.«⁷⁸

⁷⁵ AGM VII, str. 92–93.

⁷⁶ Radi se o Čerininoj monografiji: *Janko Polić Kamov*, Gj. Trbojević, Rijeka 1913.

⁷⁷ AGM VII, str. 259–265.

⁷⁸ *Ibidem*, str. 259.

Matoš prigovara Kamovu zato što je htio otići u svijet kako bi, kao početnik, pisanjem zaradio za život, i kad mu to nije pošlo za rukom, jedva je tamo preživljavao, i to s novcem koji je primao iz svoje rodne zemlje. S istim tim novcem mogao je bolje živjeti u domovini, a Matošu je sve to poznato jer je i sâm proživio isto. Kamov je napravio kobnu pogrešku:

»No dok se obični naši emigranti sele jer u tuđini većinom bolje zarađuju no doma, njegova je tragika u tome što nije mogao i znao naći kruha u tuđini, pa je morao živjeti od onoga što je kao početnik-literat zaslužio i dobivao iz domovine. S tim sredstvima mogao bi u Hrvatskoj kao toliki drugi životariti i kuburiti, no u tuđini je morao propasti iz tog prostog razloga što literarni dobro plaćeni naši književnici ne mogu živjeti u inostranstvu od svog pera. I ja sam živio tim životom, govorim dakle s nekom kompetencijom i uvjeravam da sam tek pukim slučajem ostao na životu, premda sam bio stariji i poznatiji literat od Polića, baveći se i sviranjem u težim časovima, imajući uvijek u kritičnim trenucima utočište bratske Srbije. Polićeva tragičnost je u samoobmani da se u inozemstvu može a u domovini ne može živjeti kao književnik.«⁷⁹

Počinje dakle pravi prikaz djela Vladimira Čerine: Matoš u biti smatra da je autor studije previše mlad da bi mogao imati i znanja i iskustva nužnog za pisanje jedne tako zahtjevne knjige. Osim toga, jasno izvire ideja da Kamov nije bio tako veliki pisac koji zaslužuje da mu bude posvećeno monografsko djelo.

Dva puta ponavlja kako je Kamov napisao malo i iza sebe ostavio gotovo ništa:

»Ostavio je malo, gotovo ništa: tražio je originalnost koju je prije smrti tu i tamo našao tak kao novelist i novinar. To je odviše malo za književnu našu povijest koja ne cijeni pisca po željama već po gotovim djelima. (...) Vladimir Čerina posvetio je onomad Poliću knjigu (234 str.), jamačno veću od svih njegovih radova. Nema fajde: omladina treba svetaca, junaka, naročito kad su njeni članovi. Omladina treba svetaca, pa nema li svetaca, omladina će ih izumiti, stvoriti. (...) Vladimir Čerina je čovjek vrlo mlad, tako mlad da se uz najbolju volju nije mogao spremiti za literarni posao koji traži mnogo više znanja i iskustva.«⁸⁰

⁷⁹ *Ibidem*, str. 259–260.

⁸⁰ AGM VII, str. 260.

I tko zna koja po redu netočnost, to jest pogreška hrvatskog kritičara, čak nedovoljno opravdana, jest tvrdnja da je najveći dio Kamovljeva djela ostao u rukopisima. Istina je da je Čerina u svojoj monografiji obradio cijeli Kamovljev opus, uključujući i rukopise, tako da se Matoš, u najmanju ruku, mogao suzdržati od nepotrebnih tvrdnji.

I konačno je Matoš izlio sve svoje protivljenje zapisujući time, smatram, jednu od najnesretnijih stranica hrvatske književne kritike uopće:

»Umjesto da je proslavio mučeništvo i primjenu vrijednost toga života, prije vremena ugasnulo, V. Čerina slavi veličinu Polićevog djela, koje ima prolaznu vrijednost tek više ili manje originalnog, no ni u kojem slučaju uspjelog literarnog pokušaja. Polić Kamov nije uspio ni kao dramatičar ni kao lirik, poginuvši u času kada je tek našao svoj novelistički izraz i svoj personalniji stil u feljtonu. Njegovo djelo je neuspjelo jer je improvizirano, dakle tek skicirano i nedotjerano, i jer je tragični mladi pisac, sudeći po njegovim spisima, dijelio — poput futurista — mišljenje da se abnormalne i konfuzne, nelogične i nesvjesne pojave i senzacije najbolje opisuju stilom abnormalnim, konfuznim, nelogičnim i neliterarnim. On nije shvatao da je vrijednost umjetnosti i poezije baš u tome što harmonizuje i stilizuje i ono što djeluje kao nesklad i apsurd, držeći da grdobi sadržaja mora odgovarati grdoba stila i izraza.«⁸¹

Nakon što je razmotrio način, stil, i jezik kojim je Čerina ostvario svoju studiju o Kamovljevu stvaralaštvu, Matoš zaključuje sljedećim riječima:

»Ako i preteča našeg futurizma, J. Polić Kamov ipak nije zaslužio da bude predmet ovakovoju futurističkoj 'kritici', a mladi, idealni i inteligentni Vladimir Čerina je nesumnjivo uzaman harčio svoje vrijeme, opetujući neuspjela literarna vježbanja tragičnog pisca u kojem ne žalimo futuriste već boema koji bi se vremenom nesumnjivo bio odrekao pseudomodernizma i postao solidan, dobar i normalan književnik, što se i od Vl. Čerine pouzdano nadamo, napisavši u toj želji taj nemili, ali iskreni i dobronamjerni članak.«⁸²

⁸¹ *Ibidem*, str. 261.

⁸² *Ibidem*, str. 265.

Kako je već prije spomenuto, na taj je članak Antuna Gustava Matoša reagirao ozlojeđeni, Vladimir Polić, upućujući *Hrvatskom pokretu* pismo koje je objavljeno 3. studenog. Navodimo cijeli tekst:

»Od brata pokojnoga Janka Polića Kamova, g. Vladimira Polića, primamo kao odgovor na feljton A. G. Matoša (u 'Obzoru' od 19. oktobra) ovo pismo, upravljeno na adresu g. Matoša:

Nije istina, da je pokojni Janko Polić Kamov u bolnici od bijede umro, pa je stoga i daljnja primjedba, da on ne bi umro u bolnici, da ga je gosp. Čerina poznao, suvišna.

Nadalje nije istina, da je on 'Živio (!) od onoga, što je kao početnik-literat zaslužio', jer s onim, što je dobio za svoje štampane stvari, ne bi mogao ni mjesec dana živjeti, a kamoli putovati inozemstvom pune tri godine!

Uvjeren sam, gosp. Matošu, da ste Vi više honorara ubrali za Vaše članke, u kojima ste napadali pok. brata Janka, negoli on za svoj sveukupni 'književni rad'.

Što se pak ostalog sadržaja pomenutog podlistka tiče, to mislim, da bi Vaša kritika samo onda bila ozbiljna, kada biste Vi bili pročitali sveukupna djela pokojnog brata Janka (igrokazi: Orgije monaha, Djevica, Čovječanstvo, Lakrdija našeg doba, Žene, žene..., Majčino srce; novele: Knjiga lakrdija, Skepsa, Žalost, Smrčanska trilogija; pjesme: Na Horlinom talamu, Lirika neurastenije, Ljubav, Žena te roman Isušena kaljuža), kao što je to učinio gosp. Čerina, prije negoli se upustio u kritizovanje rada Polić Kamova. Ovako pak, Vaš podlistak za mene vrijedi samo šest filira redak.

Rijeka, dne 20. listopada 1913.«⁸³

Na to pismo Matoš nikad nije odgovorio, možda stoga što je već bio teško bolestan, a možda jer se više nije imalo što reći.

Što se tiče osobne veze između Matoša i Kamova, navodimo Jelčičev komentar, koji je u potpunoj suprotnosti s našom tezom: »...A i Matoš! Bilo bi uopće nepravedno kad bismo mislili, da su samo drugi opraštali njemu. I on je opraštao drugima! A da je znao biti i velikodušan, konačno veći od svoje sredine, pokazuje i njegovo pomirenje s Jankom Polićem Kamovom i Mijom Radoševićem. Nakon

⁸³ JPK IV, str. 369–370.

što je o Kamovu napisao vrlo oštar i nepravedno negatorski esej i nakon osobnih uvreda koje mu je godinama nanosio Radošević svojim pamfletima, imao je Matoš da sve zaboravi. I ne samo da im je pružio ruku pomirnicu, nego je to i obznanio (bilješkom Pierroti i clowni, u 'Hrvatskoj slobodi' 1910): ! [slijedi citat] Bilo je to, što se Kamova tiče, pomirenje u posljednji čas: samo nekoliko dana zatim, prije nego što je i tiskana Matoševa bilješka, krenut će on za Zapad (...) A kad je, samo nekoliko mjeseci kasnije, u Barceloni, zgasnuo njegov nemirni život, Matoš je napisao topli nekrolog ('Vijencu' 1910). Napisao je, rekli bismo, s osjećanjem kao da ga sebi piše.«⁸⁴

Kao što smo proveli analizu odnosa između Matoša i Kamova, isto bismo mogli učiniti i za kontradiktorne odnose koji su se razvijali između Matoša i, na primjer, Tina Ujevića.

Zanimljivo je da se sâm Ujević izražavao o odnošenju Matoša prema Kamovu:⁸⁵

»Janko Polić Kamov umire žalosnom smrću tuđinca usred Barcelone? Matoš, isprašivši Polića živa, lije usred kavane u pivo krokodilske suze očinske sućuti i proglašuje pokojnika svojim učebnikom našavši i ovdje prilike pa preko drugoga diže Gospodina SEBE. Istodobno po Zagrebu, e mu je Polić priznao (!) svoje brojne plagijate iz tal. pisaca, nadodavajući da ih je uz to prilično okrao (dakako!). Njega, A.G.M., i srdeći se na kritiku što to nije zabilježila!«

Nažalost, Matošev sud o umjetničkoj vrijednosti Kamovljeva stvaralaštva i stereotip Janka Polića Kamova kao prokletoga hrvatskog pisca suvereno je i zlokobno opstajao previše vremena; međutim, možda će pravednija ocjena s vremenom prevladati.

⁸⁴ Dubravko Jelčić, *Matoš*, Globus, Zagreb 1984., str. 295–296.

⁸⁵ Govorimo o Ujevićevu članku »Cezar na samrti«, namijenjenom bivšemu rabbiju Matošu. Vidi AGM XII, str. 264.

FROM MATOŠ TO KAMOV
HAS MATOŠ JUSTLY JUDGED KAMOV?

S u m m a r y

In her paper the author states the letters and articles in which Matoš has the chance to discuss on Kamov and his early works.

This chronological expounding of Matoš's views shows an evolution, or rather, a regression of a thought: Matoš strongly influenced on the creation of an unobjective and absolutely unjust judgement of the writer from Rijeka with his exaggerated challenging style and language.

He thus created an unhappy page in Croatian literary criticism, which today, unfortunately, has remained suppressed.